

В. ЄВТИМОВИЧ.

можливості
й
конечності

1924 р.
КАЛИШ — ПОЛЬЩА

В. ЄВТИМОВИЧ.

МОЖЛИВОСТИ І КОНЕЧНОСТІ.

**(Моральні підстави до створення української
мілітарної сили та заходи до скріплення їх),**

ВІДБІТКА З ЖУРНАЛУ „ТАБОР”.

Накладом видавництва „ЧОРНОМОР”.

Каліш 1924 р.

МОРАЛЬНІ ПІДСТАВИ ДО СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОІ МІЛІТАРНОІ СИЛИ ТА ЗАХОДИ ДО СКРІПЛЕННЯ ІХ.

Головним елементом збройної боротьби все була і є людина.

Яких би велетенських успіхів не осягла техніка всенна, які нові зміни не внесла б вона в форми та методи збройної боротьби, та все ж незмінними лишаться ті лише з них, що випливають із незмінних властивостей людини, незалежно від успіхів, розвинення та удосконалення техничного.

І людину, в якій мусимо розвивати старанно почуття високе саможертування та нищити в ній первісні інстинкти самоврятування, годі обернути в бездушну машину. Все було й буде, що керуватиме машиною людина, з властивими їй додатними й від'ємними якостями. А тому й перемоги відноситимуть завжди ті армії, що, не нектуючи значіння величезного техніки, високо піднесуть підготовку моральну своїх бойців і навчання війська свого заснують не на тому, що лю-

дина, мовляв, обслуговує машину, а навпаки, що людина керує машиною, яка лише допомагає військові осягнути поставлену йому ціль.

— Щоби приказ імперативний нашого поета:

„Коли ти любиш рідний край,

— Гори, палай”, — кожен громадянин не лише відчув та зрозумів, а, до всього, і це, найважніше, виконав.

Чергове завдання нашого покоління.

„Тільки, як мілітарна держава, ми зможемо вижити, як нація”.

В. Сальський (Зб. „До зброй!”).

Рожеві сподіванки з р. 1917 на те, що „самі творитимем своє життя” завели. Не тому сподіванки ції нас завели, що ми дуже мало хотіли, а тому що не зуміли хотіти—не зуміли оперти своє хотіння на відповідній цьому хотінню силі, й коли довелося це наше хотіння перевести в конкретний чин, то в боротьбі за це своє хотіння не змогли силі протиставити силу ж. Такої сили в роках наступних за р. 1917-м ми не мали. Московський народ не зрікся своєї, протягом віків витвореної, психології народа—пана й „не дав” нам так вимріяної нами волі. І хоч як би не доводили перед усім світом, що ми так-таки нація, нація від усіх сусідів відмінна, нація, що свою територію посідає, що свою питому історію має, говорить своєю цілком оригінальною мовою і т. и. т. и., а тому маємо право на власне і ні від кого незалежне національно — державне життя, то ніхто з цим безсумнівним для нас і очевидним для всіх правом рахуватися не буде. Не будуть рахуватися з нами аж до того часу, поки ми не доведемо своїх прав через аргументи сили — через ті аргументи, які в сучасних міждержавних стосунках виражуються в кількомільйоновій армії, заосмотреній всіма сучасними засобами до збройної боротьби, а го-

ловнє, армії народу, свідомого своїх завдань і в чинах своїх, від Головного Отамана та до останнього рядовика, однодушної.

Бо в ставленню до народів, що до р. 1917 складали Російську Імперію, Москалі проявляють остільки велику однодушність, що один із чільних провідників над московськими монархистами в минулому, Князь Петро Голіцин, друкує в „Ізвестіях“ отриманий лист, в якому від імені колишніх монархистів висловлює свою глибоку подяку совітському урядові й совітській делегації на Віденській (румуно-совітській) конференції за неухильне переведення мудрої політики в питанні про Бесарабію і далі патетично вигукує: „Дай, Боже, щоб так же твердо й без найменших уступок вирішилося питання про Сахалин і Сх.-Хинську залізницю“.

Очевидно, що про „українське питання“ товариш — Князь П. Голіцин не згадує лише тому, що питання це вже вирішилося „твердо й без найменших уступок“ та що Україну без більших зусиль потоплено в формулі С. С. С. Р.

Маємо надію, що за час від р. 1917 громадянство українське переконалсся нарешті, що ніхто, ніколи й нічого нам із доброї волі та з великої ласки не дастъ, а що все, чого потрібуємо, мусимо взяти! Скільки б не торочили нам ріжні „добрі опікуни“ й дорадники мудрі про „самовизначення аж до відокремлення“.

І візьмемо!

Та не орієнтаціями, не скаргами-жалями на чи юсь кривду-неправду, не солодкими й лукавими за певненнями, що „чужого не хочемо“, не демагогичними обіцянками певного числа десятин кожному охочому наймитові, що зголоситься за цю платню воювати за українську державність, не облесливим заграванням з ненаситною чернею, не творенням виняткових і специфічних фронтів для „ізбраних“.

Це інше буде прищеплюванням нашому народові здорових ідей національного мілітарізму, виховання

Його в дусі найкращих чеснот вояцьких, виховання в йому гордого, невтримного й непереможного „хочу”, яке рве кайдани, руйнує найтвірдіші мури, нищить усі перешкоди.

Завданням нашого покоління, отже, є виховати в своїх нащадках дух вояка-громадянина, здатного до найвищої саможертви, до найбільшого обмеження власної особистості, коли цього вимагає спільнота вища ціль. Бо законом життя є боротьба, без якої ніщо не дается.

І тільки в цей спосіб зможемо змілітаризувати наш народ—зробити з нього націю.

Український мілітарний тип.

Де крак,—там козак, а де бай-
рак—там ста козаків.

Гетьман Богдан Хмельницький.

Чи ж виростемо колись на мілітарну, тоб-то своїх мілітарних завдань та державних цілей свідому націю?

Із певністю сказати можна: так!

Маємо сильні до того підстави. Підстави ці такі ж старі, як старим є в Європі український народ; вони стали й непохитні остильки, оскільки, як про це свідчить нам історія наша, вони зберегли нас від знищення в часи люті великих народних переселень, що не раз перекотилися через наші землі; оскільки зберегли нас від нападів диких орд кочових—гунських, готських, печеніжських, половецьких, татарських, замахів турецьких, грабунків московських, усобиць княжих, панування польського, руїни большевицької.

Підстав матеріяльних до нашої твердої відповіди повищі, як чинники географичні, економичні і т. і. розглядати не будемо — досить ствердити, що вони є та що вони цілком відповідні *).

*) Цікавих відсилаємо до таких авторитетних джерел, як „Україна—країна і народ“ Д-ра Ст. Рудницького та „Природні багатства України“ Проф. Фещенка—Чопівського.

Докладніше розгляньмо ті чинники моральні, які в підсумкові своєму складають збірну душу народу нашого та які допоможуть нам визначити український мілітарний тип, яким витворився він протягом століть.

Почав зарисовуватися тип цей українського вояка ще на світанку історії нашої, коли то ще прарабатько наш давній, виходячи на поле працювати, не забував забрати з собою в поле і свою зброю немудрую, готовий що-хвилини обернутися на вояка, що збройною рукою боронить працю хліборобську від кожного грабіжника-зайди.

В ті часи, від нас далекі, прарабатько наш ще був, так мовити, вояком-індивідуалистом. Він воював, а чи сказати вірніше, боронив свій власні інтереси чи близькі йому інтереси свого роду й пізніше племени. Про ці часи можемо лише здогадуватися.

Та вже в ст. IX по Р. Хр. справа військова на Україні-Русі яскраво прибирає характеру державно-суспільного і племена українські, об'єднані на той час в певну державну цілість, організовано їй під проводом Князів своїх ведуть війни з сусідами, переслідуючи інтереси спільно-державні.

До цих часів сміливо можна прикладти твердження московського історика, Карамзіна, яке застосовує він до Київських Славян: „не маємо потреби, подібно до того, як це роблять Греки та Романи, вдаватися до байок та вигадок, щоби звеличити рід наш,—слава була колискою народу руського, а перемога вістункою його буття”. *) Очевидно, що вже в ті часи народ україно-русський був славний між сусідами з перемог воєнних.

Отож, на прикінці IX в. (р. р. 879—912) напівле-

*) Наведений уривок з Карамзіна подаємо з памяти. Одночасно дозволяємо собі пригадати нашим читачам, що М. Карамзін, компонуючи свою „Історію Государства Російського”, з якої цей уривок взято, тримався того хибного і Москвинам властивого й до нині погляду, що „Історія Государства Російського”, тоб-то Московщини, почалася з історії Київської України-Русі. Та понеже наведений уривок стосується як раз до цієї Київської Русі, то ми й знайшли можливим подати це твердження М. Карамзіна про наших предків. Автор.

гендарний Князь україно-руський Олег веде своїх хоробрих воїв далеко від рідного Київа, робить трудний похід по р. Дніпру, перемагає трудніші переходи через Дніпровські пороги, повз кочовища печеніжські, відважно перепливає бурхливе Чорне море й наближається до славного міста Царгороду. Трудно Князеві Олегові доступитися до мурів високих Царгородських з моря, бо тогочасна техника воєнна византійська ставить перед ним непоборні труднощі-перешкоди: ланцюгами залишими перегороджує вона піdstупи до Царгороду через протоку Босфорську. Та дотепом воєнним переборює мудрий Князь Олег хитрощі грецькі і проти техники ворожої виставляє технику власну —ставить свої „лоді“ на колеса, напинає вітрило, тоб-то перетворює човни на самоходи і суходолом добирається з вітром ходовим до мурів Царгородських. В цей спосіб змушує заскочених через несподіванку Греків до корисного для України-Руси миру.

Та Князь Олег не вдовольняється ві своєї перемоги, з багатого окупу воєнного, з корисно списаної для купців україно-руських торговельної угоди, на довершення всього прибиває над брамою Царгородського щит свій побідний. Так переказує про подвиги воєнні Князеві Олегові наш літописець і додає, що за всі ці його премудрі вчинки сучасники прозвали його „Віщим“.

Чи цей жест Князя Олега зі щитом, на Царгородській брамі прибитим, був лише зухвалим жестом захопленого успіхом воєнним щасливого переможця, чи крилося в ньому щось глибше? Якийсь символ-заповіт прийдешнім нащадкам що-до посідання Царгороду й панування на Босфорській протоці, значіння яких для України-Руси відчував своїм розумом віщим Віщий Князь задовги до нас? Певніш усього, що так.. А коли це так, то чи не покладає на нас цей заповіт Віщого Олега певних обов'язків?—Очевидно.

Навіть у тому разі, що переказ літописців про Віщого Олега є легендою, то зміст цієї легенди яскраво

свідчить про тих, хто її створив, як рівно і свідчить про те, що творці легенди, наші давні предки, творячи її, вірили, бо хотіли вірити, що вона була доконаним чином. Тоді символічний знак Оле́гового щита на брамі Царгородській набирає для нас ще більшого значіння, бо то голос віків! А ось уже історична постать — Князь Святослав. В кінці X століття (п.р. 957—972 по Р. Хр.) вславився війнами побідними з Греками та Болгарами. З невеликим та завзятим військом, ідуши шляхом Оле́говим, підбиває Болгарів і вступає у нерівну боротьбу з найвидатнішими полководцями тогочасними византійськими, імператорами Фокою та Іваном Цимисхієм. Якого значіння надавав Князь Святослав війні видно з його слів, що ними відповідає він на благання матері своєї Княгині Ольги: „Нудно мені в Київі, піду на Дунай і сяду в Переяславі; твердою столицею обігрусь об Чорне море, підібю сусідів і понесуть мені данину з усіх країв”. Збираючись до заборчої, або по сучасній термінології „імперіалистичної” війни, зарані укладає плани до оборони підбитих країв у майбутньому. Очевидно, що Князь Святослав краще розумів значіння війни, аніж його, сучасні нам, нащадки, волів бути брутальним імперіалистом, ніж „жертвою ненаситного імперіализму”.

Коли, по Клявзевичу, найвидатнішими рисами більшого полководця є рішучість та обережність, то Князь Святослав проявив їх надто яскраво. Що до рішучості, то найкраще проявляється вона в його знаменитому: „Іду на ви”, через яке він попереджував своїх ворогів, збираючися на них війною. У відомому же епізоді з битви під Доростолом (нині — Сілістрія) в рішучості своїй Князь Святослав переростає Леоніда Спартанського під Термопілами — оточений з усіх боків незрівняно переважним ворогом він звертається до своїх воїв хоробрих з відповідною промовою, зясовує безнадійне становище, в якому опинилося військо, закликає до завзяття й закінчує знаменитим: „Навколо нас ворог. Чекати на допомогу нема від кого.

Ляжемо кістями. Мертвій бо сорому не мають". Наслідок цієї битви—перемога над Цимисхієм і догідні умови замирення. Саму ж промову треба віднести до найкращих зразків воєнно-ораторського мистецтва.

Що-до обережності, яку він виявляв під час бою, то прикладом її може бути та ж битва під Доростолом: Князь Святослав зручно використовує місцевість, де треба штучно її підсилює, вдається до хитрощів воєнних, користає з елементу несподіванки, знає той ефект, який справляє на ворога кіннота, що опинилася на його крилах та в тилу. Византійські історики подають тому ще цікаву рису до постаті Князя Святослава, а саме: після замирення, що повстало в наслідок перемоги над Цимисхієм в згаданій битві під Доростолом, залякані Греки посилають Святославові дорогоцінні подарунки: розкішні вина, коштовні шати, золото, самсцвіти і багато оздоблену зброю. Князь Святослав, не звернувши найменшої уваги на все інше, кинувся любуватися збрю і лише за неї одну просив дякувати Імператора—проявив ту найкращу цікавість, що в усі часи була єдине гідною правдивого вояка. І не дурно ж то потім очеандці—носланці, що доставляли йому Цимисхієві подарунки, остерегали своїх земляків, що Святослав „страшний чоловік, бо з усіх дарунків уподобав лише зброю”.

Мимоволі це замилування князя Святослава в зброю змушує на цьому ж місці пригадати пізніше твердження з відомого віршу Гетьманового Мазепиного, що „през шаблю маєм право”—тільки споріднені душі можуть проявляти таку вражуючу спільність в поглядах на однакові речі та явища, як в данному разі ставлення до збрії Князя Святослава і погляд на її значіння Гетьмана Мазепи, людей ріжних епох і ріжних культур, відділених один від одного без малого тисячеліттям!

Дальша історія українського народу вся складається з безустанних війн—війни Князя Володимира Святого, першого Соборника Українського, війни з Пе-

ченічами, Полозцями, Татарами, Турками, Поляками, Москальями.

Трудно в рямцях предлежачої статті переказати про видатніші періоди, ба навіть епізоди з усіх цих війн, розповісти про всіх, принаймні видатніших, полководців українських,—це було б те саме, що написати, на жаль ще не написану, історію української воєнної штуки.

Одне про ці війни сказати слід: це були ті війни, в яких народ український боровся за своє право на вільне державне життя.

Війна для народу українського не скінчилася й тоді, коли р. 1775 було зруйновано рештки української мілітарної сили—преславну Січ Запоріжську, а народ український на довгі, довгі роки запряжено до неволі московської; ще й після цього він мусив брати участь в тих війнах, які провадила Московщина—Росія і „не за Україну, а за її ката“ проливати свою й чужу кров.

Всі ці війни полишили глибокий слід в душі нашого народу й, зрозуміло, надали йому ті риси його, фізичні й духовні, які протягом усіх часів його існування, до наших включно, робили з нього доброго природженого вояка—міцного тілом, твердого духом, витревалого в злиднях, навіть у муках, упертого в осягненю поставлемої цілі, дотепного на всякі зустрої й винаходи воєнні, вправного у володінню збрсею, суворого й справедливого начальника, безоглядно-служняного п'длеглого, доброго товариша-побрата, вірного товариству при всякій і добрій і лихій пригоді, веселого шибайголову в хвилини скруті, добродушно-насмішкуватого в перемозі, завзятого до жорстокості при обороні, погордливого до найгрізнішої небезпеки смертної. Найкраще підмітив ці риси нашого вояка сам український народ. І не лише підмітив і почасті усвідомив їх, а до всього ще й з хистом великим, з великю любов'ю та з смаком незрівняним, художнім

змалюував їх у своїх піснях-думах козацьких, оповіданнях, переказах, легендах народніх.

Кожна з цих підмічених рис вражає своюю подібністю, в очі б'є закінченістю—чи то буде незрівняний у правдивості простоті своїй переказ літописців, чи наївний епос багатирсько-билинний, чи високо-художнє „Слово о Полку Ігоревім”, або сучасний твір народній, літературний чи, нарешті навіть, анекдот з не так далеких часів, коли вицвіт народу українського служив царям московським.

В усіх згаданих памятках літературних козак, для українського народу синонім слова вояк, все виступає, як улюблений герой, найкращий син народу, з усіма тими рисами типичними, що властиві воякові-громадянинові, свідомому свого обов’язку високого перед батьківщиною.

Не хочеться повторювати старого і всім відомого твердження, що твір художній повстає в наслідок натхнення, що поет творить інтуїтивно, тобто користуючи більше з доводів почуття і серця, аніж із доводів розуму та свідомості; що здебільшого істину він відчуває через підсвідомість свою. Та саме тому, що твердження таке набрало значіння ексіомального, спробуємо пошукати, як дивилися на свою справу воєнну не поети, а розсудливі мужі державні, що визнають аргументи лише холодного розуму, керуються величчими сухого обрахунку, визнають чарству користь матеріальну.

Ми вже згадували, як ставилися до своїх перемог та якого значіння їм надавали славні Князі україно-руські Олег та Святослав у віках IX та X-му, як переказував нам про це літописець. Звернемось тепер до джерел з віку XVII. Отже, р. 1621, в меморіалі до польського уряду владики укр. православні, в ті часи правдиві виразники сумління народнього, так виявляють своє ставлення до козаків:

„Що-до козаків, то про них рицарських людей знаємо, що вони наш рід, наші браття, правовірні христіяне.

Про них думають, що вони простаки, не мають ані знання, ані розуму і були намовлені до повстань духовними. Але ми, як не відводимо їх від належної послушності ані бунтуємо, так і не навчаємо їх розуму в справах і вчинках їх. Вони мають природжений дотеп і Богом дарованій розум і ревність та любов до віри, побожності, і церкви між ними живуть і процвітають, певно, здавна.

Се ж бо те племя славного народу руського, з насіння Яфетового, що всювало грецьке ціарство морем Чорним і сухопуттю. Се з того покоління військо, що за Олега, монарха руського, в своїх моносіклах по морю й по землі (приробивши до човнів кслеса) плавало і Константинополь штурмувало. Се ж вони за Володимира Святого, монарха руського, воювали Гречію, Македонію, Ілірик. Другою своею метою ставлять визволення невільників... То певно, що на цілім світі ніхто по Бозі не чинить зневоленому християнству такого великого добродійства, як Греки своїми окупа-ми, король іспанський своею сильною флотом, а військо Запорожське—своєю сміливостю і перемогою; що інші народи виборюють словом і дискурсами, то козаки доказують ділом самим... Хто вчить їх того розуму —воювати на землі? Хто на м'рю, де вони гарюють у своїх моносіклах, які в порівнанню против кораблів і катогр не більше, як начви?

Бог керує ними і він то тільки знає, на що заховує ті останки тсі старої Руси та розширяє їх правицю і силу їх на морю й на землі довго, широко й далеко. Бог держить їх і ними править; як оден писав, що то Бог положив Татар на землі, як перуни і громи, і ними християн навіщав і карав, так і козаків низовських, Запорожських і (донських) положив він, як другі перуни і громи живі по морю і на землі, щоб ними страшити і громити невірних Турків і Татар". З кожного слова цього меморіялу б'є свідомість величезного значіння козаччини, цієї твердої мілітарної підп'ри для всіх справедливих домагань народу укра-

їнського, тієї козаччини, яка є „наш рід і наші браття”—органична зі своїм народом цілість. Ще одна ілюстрація з року 1620 до тих зв'язків тісних, які лучили освічені верстви громадянства українського з кругами козацькими—„Вірші на погреб Сагайдачного”, зложені ректором Київської братської школи, Саковичем, уривок із яких подаємо:

„О запорозком войску кто писма читаєт,
тот ім мензество і славу хоть не рад признаєт,
бо завше в нем такіє рицери бивали,
што менжне непріателей с'ючистих бивали.
И жадное рицерство в нас не есть так славно,
як запорозкое, і непріателю страшно“.

А ось через якусь сотню літ Великий Гетьман Український, Богдан Хмельницький, на запитання про силу свого війська відповідає, що на Україні — „де крак—там козак, а де байрак—там сто козаків“. Слов'я ці Богданові остильки припали до вподоби, що зробилися згодом приказкою народньою. Чи не свідчили вони в той мент, коли їх вперше сказав Великий Гетьман, а за ним повторила голосно і вся Україна, про ту величезну свідомість народню, що поривала весь цей народ перетворитися на козацтво, тоб-то на озброєну націю?

I, нарешті, в наші дні,—, лицарь абсурду“, один із небагатьох сучасних нам державників українських ще до революції р. 1917, адвокат з професії, козацький нащадок віддавна, Поручник М. І. Міхновський з перших же днів революції весь свій хист великий організатора, свій талан оратора; невтомонний темперамент революціонера, всю свою енергію величезну присвячує справі відродження української мілітарної сили, збудування її відповідно до вимог сучасної війни, з тим, щоби цей єдиний в наші дні правдивий „аргумент державності“ поставити на сторожі прав державно-національних народу українського.

I не навмання, не для поетичного ефекту в першому універсалі своєму до громадянства українського

на перше місце висунув він знамените: „Однині кожен вояк—Українець, де б він не служив, мусить памятати, що він є членом українського національного війська“ і далі, з властивою йому рішучістю і ясністю виклав „cateхизис“ цього війська.

Характерним для українського типу вояцького є те, що всі риси його, чи то змальовують їх невідомі творці українського епосу билинного, або невідомий теж автор „Слова о полку Ігоревім“, чи співаге про них кількома віками пізніш Великий Кобзар Т. Гр. Шевченко і наступні по ньому більші й менші поети, а чи вказують на них дотичні до справ військових діячі, — всі ці риси, підмічені в ріжні епохи й моменти життя народного, цілком тотожні. А це свідчить про їхню сталість в часі.

На жаль превеликий, обстави лихого життя на інтернації не дають зможи використати відповідних матеріалів та вибрати з них потрібні зразки, щоб у спосіб порівнявчий довести наше твердження. Тому спробуємо подати де-що з цих зразків і хоч би так, як зберегла їх пам'ять наша.

Отже візьмімо хоч би рису завзяття козацького та порівняймо рішенець Князя Ігоря зі слова о полку Ігоревім—„Шеломом іспити Дону“ з категоричним приказом Шевченківського Івана Підкови:

„Нехай ворог гине!
Не в Синопу, отамани,
Панове-молодці,
А у Царград до Султана
Поїдемо в гості!“.

В обох випадках полководці українські з невеликим, але завзятим військом свідомо пускаються в далекі й небезпечні виліграви воєнні, не зважаючи на всі ті перешкоди нечисленні, що на їхньому шляху повстали можуть. Рівноцінною з наведеними ілюстраціями до такого, можна сказати класичного, завзяття, українському воякові властивого, в памятні для нас часи збройній боротьби за українську державність в р. 1919

можуть бути проречисті накази оперативні хоч би славній Запоріжській Групі, в тій частині їхній, де невеличкій цифрі наших бойців-Запоріжців протиставиться до 4—5 раз більша сила ворожа. Не можна ж бо припустити, щоб К-р Запоріжського війська та Начальник Штабу Групи, обидва вихованці Воєнної Академії, учасники Великої Світової війни, люди знання та досвіду могли легковажити число! Ні, не легковажили вони ворога, але твердо знали вартість незрівняну бойову своїх Запоріжців! Знали, що недостачу в числі надолужать Запоріжці своїм завзяттям, а тому сміливо і спокійно посилали своє військо проти кількократ численнішого ворога.

І не можемо не пригадати, з яким захопленням, з якою любов'ю говорив Генерал Сальський про своїх чубатих: „Мої Запоріжці! Їх не можна не любити! Вчив я воєнну історію. Знаю ціну воякові. Найславнішими, безумовно, були старі Запоріжці. Переважити їх можуть... хіба мої (!) Запоріжці!“

Зрештою, народ український так синтезує це завзяття свого вояцтва: „Або слави здобути, або вдома не бути“, і... хай похвалиться таким завзяттям хтось інший!

Подібних зразків порівнявчих, в яких змальовується найріжноманітніші риси нашого вояка, можна навести багато і всі вони доводять про незмінну сталість їх протягом віків.

Рельєфність та закінченість поданих образів літературних походить, очевидно, з глибокого відчуття авторів, що їх створили; свідчить, що вони, може й несамохіть, зрозуміли значіння предмету, пізнали його вагу.

Всі згадані риси, які набув собі український вояк, зрештою зробили йому велику славу незрівняного бойового елементу, і всі сусіди стараються залучити його на свою службу військову. Протягом двох століть королі польські, чисто всупереч постановам сеймовим та сенатським, протегують Запоріжцям, посилають

військові Запоріжському військові клейноди, пенсію, коштовні подарунки. Наввипередки з королями польськими того ж самого і в той же спосіб запобігають царі московські, султани турецькі, володарі молдавські, князі Семигородські.

На початку XVII в. Гетьман Петро Сагайдачний рятує Польщу від розгрому Турками під Хотином. Семен Палій, славний полковник Хвастовський, бере участь в поході побідному проти Турків аж під Відень.

За кілька літ діо Хмельниччини король французький Генрих III наймає до свого війська загін Запоріжців у 2.000 люду й спроваджує цей загін до Франції спеціально для здобуття неприступної, як на ті часи, приморської фортеці Дюнкірхена, яку після уміло поведеної облоги та завзятого штурму Запоріжці й здобувають—єдина перемога, яку мали Французи в цій війні й ту дали ім Запоріжці. Король шведський, Карло XII, в боротьбі своїй з царем московським, Петром I, шукає й знаходить спільніків на Україні.

Пізніше, в часи вже наші, ми бачимо, що найдобірніші частини армій, колишньої російської та австрійської, як частини гвардійські, комплектуються переважно з Українців. Непохитні кадри поверхстрокової підстаршини, цього визнаного підмурку справи військової, в довсінній армії російській на три чверті складаються з Українців; „учебні команди”, тобто школи підстаршинські в усіх частинах ріжких родів зброї, в тій же мірі набираються з Українців; р. 1912 на всесвітній Олімпіяді, яка відбулася в Лондоні, здобуває королівський кубок і ставить російську кінноту на перше в світі місце група з чотирьох старшин—Родзянко, Бабашко, Іваненко та Ексе. Перші трє—Українці з роду і четвертий, треба гадати, не Москаль.

З офіційних відомостей (Вісник Імператорської Миколаївської Воєнної Академії) про осіб, що скінчили російські вищі воєнні школи в період 1910—1914 р.р., на осіб українського походження, судячи лише по призвищах їхніх, припадає більше 60 %.

На число нагороджених юрієвськими (георгієвськими) бойовими відзнаками старшин та жовнірів VII та IX армій російських згідно з наказами цим арміям в р. р. 1914—1917 на осіб походження українського припадає більше 80%.

Всі ці данні цифрові дають на користь Українців значну числову перевагу, яка не сходить нижче від 60%, хоті число Українців у межах колишньої імперії Російської (до 35 міліонів кругло) в протиставленні до числа всього населення цієї імперії (160 міліонів) дає неповних 22%.

І в данному разі суха мова цифр підпирає наші попередні твердження, що в усьому тому, чого в справі військовій не можуть Українці надолужити числом, те додає їм природжена здібність.

Охочий дослідувач міг би знайти ще сотні й тисячі подібних до кількох наведених прикладів і доводів.

Висновок же з цих прикладів той, з якого ми почали цей розділ: маємо всі добре данні, щоб створити власну мілітарну силу.

Наші гріхи.

„Не лякайтесь тих, що вбивають тіло, душі ж не здоліють убити, а лякайтесь більше того, хто зможе погубити і душу і тіло“ (Єв. Матфея, гол. 10, ст. 28).

„Маю шаблю в руці—ще не вмерла козацька мати“ (Гетьман Богдан Хмельницький).

І все таки, маючи чудовий, більш того, маючи незрівняний по якості матеріал військовий в людях, маючи всілякі інші необмежені можливості, не маємо Держави.

Малесенькі Естонія, Латвія, Литва мають власну державність. Вони спромоглися здобути незалежну державність через збройну боротьбу з кілька десяткрай дужчим і багатчим ворогом!

Слава їм! Ми ж не перемогли...

— Що ж то за химерна така наша доля?!

— У чому причина наших неуспіхів?

Головна і єдина причина в тому, що маємо те, на що заслужили.

Так невже ж народ наш, на всі його добрі прикмети вояцькі, про які згадувалося, не зважаючи, є, зрештою, нікчемний?

Ні, народ наш—путячий народ! А от інтелігенція наша сучасна—не в батька пішли діти—не дописала!

Найбільша її вада в тому, що в більшості своїй вона не наша!

Вихована серед московського або змосковленого оточення, в московській школі, на московській літературі, звичаях та забобонах, під опікою невисипутої царської оханки, пересякнута московським світоглядом та уподобаннями, вона ріжнилася від інтелігенції московської лише мовою. І, як те їй личить пересічному інтелігентові московському, могла мислити лише демократично, обов'язково антімілітаристично і пацифистично, в більшості соціалистично.

До всього треба додати, що всі ці многоскладові визначення, як демократизм, антімілітаризм, пацифізм, соціялім, що їх так охоче чіпляє до себе „общеросійский“ інтелігент, він розуміє воїстину по московськи—поверховно. Так, наприклад, скрайніми,—Москаль визнає, що „коль рубіть, так уж с плеча“—виявами демократизму були... чорна „косоворотка“, довге волосся на голові, тижнями неголена борода, брудні нігти, товстелезна ціпура в руках, словом, підроблення під щось у роді Тургенівського Базарова з „Атци і діти“, чи щось подібне. Антімілітаризм проявляється в погордливо зневажливому, при умові гарантованої персональнії безпечності, ставленню до сташрин та в демагогичному панібраратстві з жовнірами, у незрозумілій та необґрунтованій відразі до військовості. На думку отак го „антімілітариста“, кожен старшина був слугою та

оборонцем деспотичного режиму, а кожен жовнір жертвою та сліпим знаряддям його, незалежно від того, в який би армії, імператорській чи республиканській, той старшина і той жовнір служили.

Що-до пацифізму, то через брак близшого знайомства з „измом“ цього ґатунку, для кожного „пацифіста“ вистачало заявити, що він, мовляв, є пацифіст, не визнає й поборює всякий мілітаризм; більших речевих пояснень від нього не вимагалася, бо й опонент, наколи б такий знайшовся, знався на цій справі не більше.

Нарешті, соціялізм. За правдивого соціялиста вславитися міг кожен, кому довелося чути про Маркса, Бебеля, Кавтського та інших соціалистичних „святих“, хто знов пару революційних пісень, засвоїв відповідну термінологію, знов про 8-годинний робочий день, переховав припадком пакунок будь-якої нелегальщини, в своєму товаристві вживав слова „товариш“ і т. і., незалежно від того, що от такий „соціяліст“ зроду не читав натхнених творів своїх „святих“, навіть у популярних виданнях, і ніяк не міг забагнути ріжниці між Інтернаціоналами.

Здавалось би, що все це виглядало до карикатурності легковажним, що все це було зовсім не страшним та що такий „демократизм“ зникне безслідно, коли прийде пора щаслива заговорити живому, здоровому та єдино-доцільному націонализмові.

Та мусимо не забувати, що разом із усякими іншими „дарами“ духовного змосковлення, інтелігенція українська за 250 років спільногожиття з Москвінами навчилася від них і таких речей, як вірити сліпо, по інерції.

Перебороти таку інерцію не легко, й тому процес розмосковлення нашої інтелігенції, хоч в цьому вона зробила великий помірно поступ, не закінчився й донині, хоч почався він ще в р.р. 1905 і наступних.

Отже, при такому світогляді, ясна річ, що інтелігенція російська, не могла бути патріотичною, бо з її

логіки виходячи, це було б недемократично, зобовязувало б віддавати певну данину державному мілітаризму, який обслуговував цілі державного імперіализму, а це суперечило б пацифізму й догори ногами ставило б соціализм.

Рівнобіжно з цим серед інтелігенції загально-російської відбувався ще й інший цікавий процес, який нищив у ній почуття патріотизму та вселяв у неї відразу до військовості. Процес цей походив з тих причин, що загально-російська інтелігенція, в часи перед революцією 1917 р., в значній більшості своїй перебувала в сталій ворожій опозиції до сучасних їй форм та устрою своєї держави, причин, які саме й приводять до революції. І понеже ворожнеча ця тривала протягом якоїсь сотні літ, понеже протягом усього цього часу вона все зростала, насичувалася, то вона ставала, так би мовити, традиційною, а через властиву Москальям здібність до пересади перенеслася в решті решт з одного об'єкту на інший—з форми на зміст і дійшла до ворожого ставлення до самої державності, прибрали характер анахістичний.

Величезна частина цієї ворожості, зрозуміло, переносилася на військо, як на ту основу могутню, на якій стоїть державність.

І не дурно ж то Клявзевич у своїй князі „Про війну“ так висловлюється про ненависників військовості: „Зневажливе відношення до так званого кастового духу військових, яке тепер зустрічається, походить, головним чином, від тих осіб, які ненавидять цей дух через те, що він є тою перешкодою, об яку розбиваються іхні заміри“. *)

*) Як раз цьому зневажливому ставленню до військовості з боку своєї інтелігенції у великій мірі треба завдячувати нахил військовиків до певного кастового відсепартизування.

Нахил цей походить з причин двох порядків. Перший порядок обнімає такі причини, як: специфічні умови виховання, підготовки до служби, самої служби, стосунків на ній і по-за нею, обовязків, прав, традицій і т. і. Всі ці умови у військовиків сильно ріжуться від таких же у представників інших професій і як раз через свою специфічність. Комплекс цих причин витворює певний світогляд, який у військовиків з конечності також є специфічний.

В часи передреволюційні таке ставлення української інтелігенції до російської, фактично, московської державності та до військовості, що на неї ця державність спиралася, було цілком оправдане. Але з початком революції, з того моменту, коли перед інтелігенцією українською на чергування дня ставало питання про власну державність та про власне військо, така безоглядна ворожість ставала не тільки безглуздою, але шкідливою, більш того—злочинною.

В силу набутої від Москви нів інертності інтелігенція українська не могла в потрібний момент перевести ревізію поглядів своїх щодо державності та військовості і робила та робить це остільки повільно, що перецінка цих цінностей і досі ще не відбулася у потрібній мірі, і коли не вороже, то все ж недоброзичливе ставлення до війська та до військовості в усіх проявах її спостерегається й донині.

В мент вибуху революції інтелігенція українська, що й думати звикла конспиративно, а чинити вміла лише в підземеллю, а це ніяк не сприяє виробленню ширших маштабів, розгубилася й не знала з чого їй починати.

Власна державність?—Це звучить дуже приємно! Нагадує кращі часи історії!

Але... Як же тоді інтернаціонал, „повалення міжнародних кордонів“?

Військо?—В глибинах здоровової підсвідомості це запитання викликало навіть певні гордощі і молодша частина інтелігенції української, що в р. р. 1914-1917

Причини первого порядку, таким чином, є причинами характеру корпоративного і, не будучи тотожними по наслідках, є цілком аналогичними з такими ж у представників інших професій; аналогія ця доповнюється ще й тим, що причини порядку корпоративного ділають з середини.

Причини другого порядку походять виключно зі стремління вояцької корпорації за всяку ціну зберегти дух своєї корпорації від усіх побічних впливів. З огляду на виключну специфічність вояцької корпорації, впливи ці були б для неї смертельними. І, власне, ці причини другого порядку, що в першій мірі є причинами консервативними, перетворюють вояцьку корпорацію на касту. Таким чином кастовість треба розглядати як розвинену до апогею корпоративність, що за всяку ціну стремить зберегти свої, специфічними умовами вироблені, прикмети і тільки. Автор.

volens-nolens набралася трохи військовості, охоче навіть уявляла себе в мальовничому кармазині з шаблею при боці, але, страха ради перед згадуваннями вже „измами”, голосно признатися в цьому не зважалася. А до всього усвідомлення, що призначенням війська є війна, що кожна війна є противна духові „всесвітньої солідарності всіх демократій”, що це та „ганебна різанина”, що служить єдине на втіху ненажерам „міжнародного імперіализму”, всупереч „заповідям“ соціализму та ща шкоду „пролетарям всіх країн“ — так буцім то історія людства не знала війни 1775-1783 року за визволення Північно-Американських обєднаних держав або не бачила правдивої різні, що на славу „світової революції“ та в імя „визволення пролетаріату“, розпочавшись в р. 1917, точиться й нині і скінчиться невідомо коли!

І от з вибухом революції 1917 р. перед інтелігентом українським встає ряд альтернатив, над вирішенням яких йому й думати раніше не доводилося. Вимоги розбудженого революцією національного життя наказують йому зараз же, в цю ж мить, творити національну військову силу, на яку оперти всю державно-національну роботу, бо від цього залежить „бути чи не бути“ загроженій в самому існуванню нації, а по-передні догматичні вірування кажуть йому, що все це зайве, все це шкідливе, що всі кі і всі гострі питання легко і без жертв мусять спільно вирішити і безумовно вирішать „демократії обох народів“.

І поки інтелігент український розшолопав, що йому робити, вже було запізно — маси народні, що на початку революції зі захопленням пішли за своїми воїдями, стихійно кинулися за кинутим у добрий час гаслом творити власне військо, відчувши, що воїді їхні, а ними була інтелігенція, самі ще не знають, що їм у данну хвилину робити, пішли в бік найменшого опору, пішли за тими, хто до революції підготовився краще, хто над усікими питаннями не роздумував довго, а вирішав їх коротко та чинно, хто не подавав

складних і неясно зформульованих гасел, а вказував те найближче просте завдання, яке треба виконати— пішли за тими, хто вмів наказувати масам, не даючи їм роздумувати, пішов за московськими більшевиками, гесте, за III Інтернаціоналом. Маси не розбираються в тому, оскільки піднесені їм гасла є добрі чи лихі, бо юба, повторимо за Д-ром Д. Донцовим слова Адама Кисіля, є „bestia sine capite“.

Словом, поки В. К. Винниченко від голосно сказаного в р. 1917 в Києві (нагадуємо шановним читачам, що в цей час В. К. Винниченко був першим прем'єром першого після 2-х вікової перерви українського національного уряду) твердження, що він є „насамперед соціаліст і потім уже Українець“ перейшов до переконання, висловленого на сторінках „Нової України“ в р. 1923 на вигнанню, що „Москвини тримають єдино-московський фронт супроти України“ та що „дула московських гармат звернені впрост у серце українського народу“, тоб-то, прийшов до переконання, що „порозуміння демократ.двох братніх народів“ річ недо виконання, то було вже пізно *).

Отже, другим гріхом великим вождів української національної революції 1917 р. була іхня непідготовленість до взятих на себе обовязків, зокрема, цілковите незнайомство, більш того, неоправдане нічим нехтування таких величезного державного значіння питань, як національний мілітаризм.

Не будемо судити їх за ті помилки та прогріхи вільні і невільні, яких допустилися вони в часи, коли не зуміли використати всіх тих можливостей колосальних, що доля дала їм у руки.

*) В данному разі про особу В. К. Винниченка згадуємо лише тому, що в р. 1917 це була одна з найвидатніших постатів на тогочасному політичному обрію українському, відома з попередньої діяльності своєї літературної та революційної. Як раз на творах В. К. Винниченка виховувалося те покоління, що брало найактивнішу участь в бурхливих подіях 1917 та наступних за ним роках. Бо в особі В. К. Винниченка, людини непомірно більшого маштабу, ніж його оточення, надто яскраво видаються характерніші риси українського інтелігента, як природжено-українські, так і набуті в школі московського виховання. Автор.

Та це зовсім ще не значить, що не треба й згадувати про „грішників“ та про „гріхи“, а навпаки, зараз же таки спробуємо встановити, хто ці „грішники“, в чому „прогрішилися“ та як вони всі свої провини у майбутньому спокутувати мусять.

Зрозуміло, що найбільше нас цікавлять ті грішники й гріхи, що завдали шкод великих національно-мілітарній ідеї українській.

Кому найбільше дано, з того найбільше й стягнеться. Тому за найбільших грішників треба вважати тих, на кого зверталися очі всіх менших та найменших громадян українських, тоб-то людей, що увесь час вели провід у духовному житті української інтелігенції. Це будуть учені, письменники, артисти, музики. І не лише ті з них, що дожили й пережили революцію 1917 року, а рівно й ті, що померли задовго до неї. Бо хто ж, як не вони творили ріжні духовні та культурні скарби, виробляли світогляд, виховували кадри інтелігенції, надавали характер цілій передреволюційній епосі, відсвітлювали духовне лице всєї нації?

Не хочеться на цьому місці повторювати такі заялені істини, що науковість твору пізнається з його об'єктивності, та саме на суб'єктивність грішать ті з наших людей учених, що з симпатій та нахилів персональних іdealізують речі та явища, найбільшого осуду гідні.

Отже, історики українські, забувши істину стару, що „правдивою історією народу є історія його воєнної штуки“ (Цитуємо з пам'яті. Автор.), не уділили належної уваги цій стороні історії нашої, не підкреслили тих героїчних моментів, коли в своїх зусиллях мілітарних вся нація зливається в єдину необмірної величини силу, скеровану до єдиного чину, по-за яким для неї не існує нічого, який творить в історії епоху і починає в ній нову еру.

А такі моменти в історії народу українського були, як рівно ж мали ми своїх героїв, людей великого

розуму і волі, великого воєнного знання, досвіду та хисту, що-до створення таких моментів героїчних свій народ приводити уміли.

Словом, історіографи українські цілком своє завдання перед майбутньою історією нашою виконали б, коли б вони по заповіту Тарасовому Шевченковому голосно і переконуючо розказали:

„За що ми билися з панами,
За що ми різались з ордами,
За що скородили списами
Татарські ребра. Засівали
І рудою поливали
І шаблями скородили“?

Бо нерозважне ідеалізування в минулому ріжних „людів татарських“, усякі черни-голоти безголової, що Батьківщину свою за інтереси шлункові продавали і є тим гріхом великим перворідним історіографів наших, який гріх уже дав свої наслідки в образі сучасних „людів татарських“. Хоч би в образі „громадян“ •хоч би от такої „незалежності“ Пашковецькії волости“, що в березні р. 1919, байдужно знизуючи плечима, говорили: „А що нам та Україна?—Онде большовики платять по 100 карбованців добових, а Петлюра дав тільки по 30! У большовиків вигідніше... Та й сіль у них дешево“. *)

Письменники українські... Повістярі, драматурги поети. Більші й менші.

Писали й пишуть на найріжнорідніші теми і дуже мало уділяють місця темам воєнним, воєнно-історичним, батальним. Перелік всього, що на ці останні

*) Молодші історіографи українські, як В. Липинський, Професор Ст. Томашівський, Ів. Кревецький, Д-р І. Боршак і де-які інші, від кількох уже літ переводять ревізію дотеперішніх поглядів на справу нашої історіографії і в своїх працях намагаються освітлити ті державно-творчі змагання, що мали місце в нашій історії, називаючи речі і явища належними іменами, даючи належну оцінку не лише творцям, а й руйнікам нашої державності, відводячи військовості нашій та почесне місце, на яке вона заслуговує, в усіх своїх міркуваннях не від за всяку ціну демократичної тенденції, а виключно від вимог державно-творчих виходячи. Автор.

теми є написано, можна умістити на парі сторінок предлежачого формату.

І не все з написаного на ці теми є добрым!

Добрим же в данному разі мусимо вважати все те, що в художній формі зображаючи воєнне й вояцьке життя (середовище, оточення, світогляд, психологію, типи, настрої, змагання, чесноти і хиби), спричиняється до спопуляризування серед нашого суспільства мілітарної ідеї, доводить величезне значіння національного мілітаризму в усі моменти державно-національного життя, будить замилування до вояцького життя, потяг до вироблення в суспільстві найкращих вояцьких чеснот і т. д. і т. д.—приводить молодь до того екзальтованого стану, до якого вміли приводити свою молодь визнані майстри воєнної штуки, Римляни стародавні, як то мовлялося у них: „*o quam dulce et decorum est pro patria mori!*“.

Отже, виходячи з такого нашого розуміння і стверджуємо, що не все з написаного у нас на воєнні теми є добрым.

І в цьому виявляються „гріхи“ на цей раз наших „майстрів слова“, по яких війна—явище виключного зла, а військо та військовість — все речі ганебні та поступової людини не гідні і т. и. Ще раз доводиться пожаліти, що й донині не спромоглися ми перекласти книгу Клявзевича: „Про війну“, бо з неї довідались би ми, що: „Війна справа серйозна й небезпечна; найстрашніші помилки в ній ті, що походять з добродушності; найвищий прояв насильства (!) ніяк не виключає застосування інтелігентності“.

Не входячи в оцінку цих творів з боку літературного, спробуємо оцінити їх з боку вартості морально-воєнної, тобто встановимо, оскільки відповідають вони тим вимогам, які ми поставили вище, оскільки вони популяризують мілітарну ідею та будуть цікавість до рідної військовості.

Старші письменники, на загал, уникають писати на воєнні теми та про військовиків, а коли й виводили часами цих останніх у своїх творах, то як персонажі другорядні. „Героями“ військовики в цих творах звичайно не виступають. Ставлення до військовості у старших здебільшого негативне.

Молодша братія письменницька, що почала виступати після р. 1917 досить охоче береться до оброблювання воєнних сюжетів, з часів од 1914 року почавши.

Ті з неї, що самі належали до війська, бодай правдиві що-до звичаїв, оточення, психології то-що, решта ж чимало таки уділяє місця „развесістості клюкве“ — подає часами такі нісенітниці, що аж соромно стає читати.

На загал же з більшості всіх цих творів визирає бажання авторів довести, що вони зовсім таки демократи, антімілітаристи і т. і. А звідси і відповідне ставлення їх до своїх персонажів.

А по правилах цих випадає таке, що коли мову мовиться про старшину, надто ж заводового, то це — „коzлище“, коли ж говориться про козака, то це — „овечка“. Характерним для цих творів є те, що в усіх майже випадках козак — син незаможного селянина, дуже свідомий національно, до армії української пішов добросхіть, з мотивів тільки патріотичних, але йому дуже не подобається старшина через свою недемократичність.

Дійсність же нам каже, що в арміях українських служили головним чином діти заможнішого селянства українського, яке помимо своєї більшої свідомості національної, бачить у московських комунистах ворога насамперед соціального.

Верх простоти і скороності в зображенням військових типів являє К. Поліщук.

Для цього він має кілька завчасно виготовлених трафаретів, які, залежно від потреби, він і прикладає. Так, напр., коли йому треба змалювати тип заводового

старшини на старшій посаді, то по трафаретові № 1-й такий старшина має вузький, низький, збитий назад, присадкуватий, червоний і прищуватий лоб, гострий, звужений догори, лисуватий череп, маленькі олив'яні очі, червоний, здебільшого, ніс, говорить такий старшина хрипким і гнусавим голосом, московсько-українським жаргоном і завжди анти-демократичні дурниці; по трафаретові № 2 завжди виходить стрункий, з високим, широким, піднесеним білим чолом, великими натхненними, чорновіястими очима, енергійний і мудрий, як три Соломони разом... поручник Лісчук, в минулому обовязково народний учитель і „особа“ в „цевкові“ лівих ес-ерів; по трафаретові № 3-й можна змалювати всяку „чорновемну силу“ в роді „Отамана Зеленого“, дуже таки споріднену з „людьми татарськими“.

І хто, нерозважний, прочитавши К. Поліщукові твори, усунеться в його демократизмові за всяку ціну? А більшого від читачів і не вимагається.

А ст іще один зразок, коли автор *) розказує нам, як під час відвороту армій українських за Збруч молоденький хорунжий Сірома злягає на тифус та як джура залишає його непритомного десь у глухому містечку у самої голодної та холодної старенські швачки Бідарихи, що з дочкою Олею ледве заробляє на шматок насушного. Зворушливо оповідає автор, як Бідариха з дочкою доглядають свого гостя невільного, стараються взволити його від смерті; як він помирає сердега в чужій хаті, у чужих людей, далеко від батька-матері.

А для фіналу автор приводить у містечко Москалив-комуністів, які катують, а потім розстрілюють сердешних жінок за те тільки, що ті з людяності дали в своїй хаті притулок непритомній з хвости людині.

По щирості мусимо сказати, хоч це і не входить в наше завдання, що з погляду мистецького твір цей є що-найменше бездоганний, під поглядом же вимог воєнно-моральних — злочинний. Бо коли відкинути

*, „Тяжка доля“ п. Опаренка, журнал „Веселка“.

на бік всі художні прикраси та оздоби цього оповідання і зробити голі висновки по змісту, то висновки ці будуть такі: не служи в української армії! Порядки в цій армії такі, що коли ти, на нещастя своє, смертельно захоріеш, то зостанешся без поради, без догляду й без притулку; армія, начальство й товариші твої тебе покинуть, а найближча до тебе людина, твій джура, залишить тебе півживого у чужій хаті, серед чужих людей, де ти помреш. До всього ж ти підведеш тих добрих людей і через тебе їх розстрілють. А ви, люди добрі, не давайте в своїй хаті притулку всяким пройдисвітам, бо за це ставлять під стінку.

При всьому тому, що ставлення автора до свого героя поскрізь доброзичливе, що він цінить в ньому доброго старшину рідної армії, співчуває його тяжкий долі, обурюється на катів-Москвинів і т. д., інших висновків з його твору, по-за тими, що зараз навели ми, зробити не можна.

Інші висновки були б тільки тоді, коли б герой щасливо переборов хворобу, згуртував би в поблизькому від містечка лісі добра ватагу повстанців і, коли до містечка, де все це мало статися, завітали Москви-ни та потягли на розпразу стару Бідаху й Олю, то в мент найбільшої для них небезпеки налетів би зі своїми хлопцями-партизанами Сірома, розтрощив би Москвинів, визволив своїх захисниць.

Але автор з традиції антімілітарист, такого закінчення своєму оповіданню дати не хотів і, замість того, щоб будити дух завзяття, дух чину, змагання боротися до загину, він здається без бою—гасить цей дух, забиваючи слова Євангельські: „не лякайтесь тих, що вбивають тіло, луші ж не здоліють убити, а лякайтесь більше того, хто зможе погубити і душу і тіло“.

Нам можуть зауважити, що все, написане в цьому творі, є свята правда, але на це дозволимо собі сказати, що є ще на світі і „свята брехня“ і в деяких випадках от-така „свята брехня“, що підносить в людині байдарість, що зриває в ній потяг до високих і прекрасних

вчинків, під усіма поглядами більше варта, ніж та „свята правда“, що доводить людину до розпачу, до самогубства. Це та сама „свята брехня“, яка, наказуючи лікареві мовчати про „святу правду“ що-до прикого стану хорого, уже цим одним зціляє недужник; це та „свята брехня“, що в руках досвідченого полководця зрушє легкодухе й зневірене військо до високих подвигів. І коли ми тяжко хоріємо на „*Impotentia moscovita*“, а „свята брехня“ хоч по-часті може піднести наш настрій, підтримати дух наш в хвилини розпачу, то чи не мусимо її цінити вище від тієї „святої правди“, що добиває лежачого?

Одним словом, коли б письменники наші, що беруться опрацьовувати воєнні сюжети, не заздрили лаврам В. Гаршина, Л. Толстого, Л. Андреєва, Куприна і т. п. „поступових“ гасителів духа, цих правдивих „живих трупів“ російської дореволюційної дійсності, а рівнялися на Т. Шевченка, І. Франка, Лесю Українку, Генрика Сенкевича, то з такого рівняння повстала б користь подвійна: твори їхні виграли б з боку художнього — видужали б од модних в часи передреволюційні: слізоточивости, „поступової“ м'ягкотіlosti, з боку морального, набули б сили, енергії, руху, тієї, мовляв, динамичності.

Артистам-малярам нашим закинути доведеться малу продукційність. Те все, що намальоване донині на теми з української військовості — нечисленні полотна Ріпіна, Красицького, Васильківського, Пимоненка, малюнки-ілюстрації А. Ждахи, Самокиш-Судковської, ледве чи складе бодай одну тисячну долю того, що видали в тому жанрі, наприклад, Поляки або Москалі, потреба ж наша з цього боку заповниться хіба тоді, коли переженемо у видайності хоч би тих же Поляків та Москалів.

Видайність ця не повинна відбитися на якості моральній творів і, в данному разі, ліпшим зразком для наслідування в доборі й трактуванню сюжетів будуть малярі польські, а не московські. Бо коли

перші можуть пишатися такими речами, як „Гринвальський бій“ Я. Матейка, або „Король Баторій Ст. приймає ключі від м. Пскова“ його ж, то другі більше захоплювалися такими, як „На Шіпкѣ всьо спокойно“ Верещагина. *)

* * *

Чим спокутуємо наші „гріхи“?

— Відповідь на це запитання давно, давно дав наш Учитель Великий, Т. Гр. Шевченко, в усіх тих місцях свого „Кобзаря“, в яких оспівує „Нашу славу, високі могили“.

Майже пряму відповідь дає він на наше запитання в „посланії“ своєму „До живих, мертвих і ненароджених“, всіх „в Україні і не в Україні сущих“, закликаючи:

„У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полю“...

Усім недбалим і легковірним він докоряє:

„Якби ви вчились так, як треба,
То й мудрість би була своя!

— Осуджує нашу науку, яко недостатню, і мудрість нашу, плод цієї науки недостатньої, як мудрість не свою, а запозичену.

Поет ганить віруючих сліпо в те, що „Німець скаже“—означаючи ім'ям „Німця“ всіх тих, кого філістерські душі вважають за непохитний авторитет і безкритично визнають непомильність і вищість цього авторитету над собою; поет кличе до оригінальної, самостійної праці—до своєї мудrosti:

*) На цьому місці в ім'я ідеї, яку пропагуємо, вітаємо славну працю нашого молодого й талановитого баталіста Е. Перфецького.

„Прочитайте знову
Тую славу, та читайте
Од слова до слова;
Не минайте ані титла,
Ніже тії коми;
Все розберіть, та й сплитайте
Тоді себе: що ми?
Чиї діти? Яких батьків?“

Нарешті в „Заповіті“ своєму, на всі віки безсмертному, Т. Гр. Шевченко до апогею підносить значіння мілітарної сили у визволенню нації, не боючись, очевидно, ніяких закидів на адресу свого мілітаризму!

Всі ці відповіді суть порядку загального. Конкретні ж завдання, що з відповідів цих випливають, для духовних провідників народу нашого, інтелігенції, будуть такі:

Перше, що мусимо раз на все установити, то це ставлення своє до української державності. Питання це мусимо вирішити безоглядно.

І тоді — *dura lex, sed lex!* З менту, коли стгемо на шлях визнання й боротьби за Українську Самостійну Державність, всі помисли, прагнення, діла і, навіть, пристрасті свої — увесь світогляд наш мусимо підрядкувати цьому єдиному, віднині вищому для нас законові, цій єдиній нашій цілі.

Бо, коли візnanня, то безоглядне!

Коли боротьба, то до перемоги!

Все, що боротьбі цій допоможе — використати до останку!

Все, що ій заважати зможе — відкинути, знищити без жалю!

Ставши на шлях боротьби за власну державність, мусимо вивчити всі умови, що роблять боротьбу доцільною, набути всі знання, розвинуті всі здібності, витворити всі засоби, моральні й фізичні, що в ній допомагають.

А насамперед мусимо знати, що без боротьби не дается ніщо! Мусимо знати, що „Війна, боротьба — це

творець, це початок речей" (Геракліт), що „Війна є зовсім природне явище в житті народів, а боротьба лежить у природі всього, що живе“ (Платон). Так визначають істоту війни мислителі давні.

Сучасна ж наука воєнна (Клявзевич, Леєр) визначає війну, як форму міжнародних стосунків, у якій мову дипломатичних „нот“ заміняється на певний час на доводи сили—на більш перекональну мову гармат та кулеметів.

Виходячи з наведених означень, стверджених всею історією людства, приходимо до висновку, що будучи війна природним явищем порядку суспільного, все лишиться тим єдиним засобом, до якого вдаватиметься людство в тих своїх суперечках, що їх не здолає вона в більш лагідний спосіб примирити.

Висувати на порядок денний проблеми „вічного миру“, „загального розброєння і т. п. ніколи не здійснімі речі можуть лише свідомі, а хоч наївні шахраї та безнадійні утописти.

Перші, на мить не помишаючи про власне розброєння, предкладають свої проекти нездійснімі лише в надії, що їм пощастиТЬ обдурити евентуальних ворогів, що ж до других, то до них цілком прикладти можна слова Клявзевича (Книга „Про війну“): „Основою науки про вічний мир служать егоїзм і любов до вигод, прикриті ідеалізмом“. Перші змагаються інших, а другі—самих себе перехитрити.

За найкращий приклад того, як іноді прекрасно розуміють себе взаємно шахраї, може послужити факт, що в часі, коли пишемо ці рядки (серпень, вересень р. 1924) один шахрай, в особі англійського робітничого уряду п. Мак-Дональда, перелачковує до Архангельська другому шахраєві, Совнаркомові С.С.Р.-ському, очевидно за добру готівку, більший транспорт найновіших зразків зброї в ті часи, коли обидва ці „чесні“ контрагенти на всіх конференціях, що

так ясно випали в біжучому році, нав заводи пропонують усьому світові... загальне роззброєння.

Зрештою, наколи б проекти про „загальне роззброєння“ походили зі щирого бажання авторів уникнути війн в майбутньому, то й це їхнє бажання щире щирим є сстільки, оскільки в ньому зацікавлені автори. Бо в основу всіх цих проектів, чого не скривають самі автори, кладеться непорушність *status quo*, усталене для Європи у трактаті Версайському. Через переведення в життя своїх проектів „про роззброєння“ автори цього проекту, держави—переможниці у Світовій війні р. р. 1914-1918, хотять єдиного: корисні для них постанови трактату Версайського перенести в безконечність—раз на все відняти у переможених можливість реваншу у майбутньому.

Та з яких би мотивів не виходили автори утопичних проектів „про роззброєння“, ми, що зараз власної державності не посідаємо, а здобути яку мусимо, не можемо, не маємо права дозволити собі навіть на платоничну розкіш мріяти про це. Навпаки, всі помисли й діла устремити мусимо до того, щоби дostaти до рук зброю!

Бо тільки через аргументи сили, доводами міліонових армій, засобами могутніми сучасної техники воєнної в наші часи, як і перед тисячами літ, здійснюються право!

Приклад живий Туреччини в р. 1921 свідчить яскраво, що аргументи сили вправляють самі некорисні договори!

Приклад маленької Грузії в р. 1924 свідчить про те, що до визволення національного, нехай на короткий час, можна прийти тільки через війну!

В чеканню ж на той час, а він прийде, він мусить прийти незабаром той час, коли почнемо здійснювати своє право збройною рукою, ні одна хвилина наша не мусить загинути дурно, не мусить бути бездіяльною! За цей час мусимо

загартувати наш дух—набути ті властивості безцінні, ті моральні сили незломні, що в цілокупності своїй та в сполученню зі силою фізичною тіла дають людину—основний елемент збройної боротьби.

Ціль наша ясна і шляхи до неї прості — кожен мусить тільки сумлінно повнити свою працю щоденну, підпорядковуючи її вимогам Єдиної Вищої Цілі.

Отже, учені мужі українські через доводи науки ствердити повинні підстави державності народу нашого, від початку її та до евентуального відродження, що повстане завтра! Вони докладно вивчити мусять всі моменти, в історії ж тисячелітньої народу момент триває епоху, коли народ український здійснював свою державність; вивчити повинні всі умови, при яких державність ця процвітала та при яких знову умовах вона підупадала. Щоби з науки цієї, з досвіду цього віків зробити сталі висновки на майбутнє—витворити традицію.

Надто узгляднити повинно моменти воєнні, коли народ український в боротьбі за свою державність, чи то поширюючи її межі навколо, а чи боронячи їх від замахів зовнішніх,—здійснював своє право державне через аргументи сили, віdstоював його оружно, вдавався до війни, цього найвищого прояву боротьби за існування.

Письменники, поети, артисти-малярі, музики! Кожна сторінка історії народу нашого, кожна постать героїчна, що на тлі історії цієї виступає, кожний момент зворушення, напруження могутніх сил народних, кобзарська дума, пісня, літопис, переказ, легенда, увесь той матеріал неділкнутий ніким, що гублячи початок свій у безвісті віків, набирався протягом століть до наших днів історії творимої,—мов нове джерело Кастальське на вас чекають!

Яке багатство тем, ріжноманітність характерів, оригінальність колізій, нестримана сила пристрастей, жадань, стихійність поривань, велич недосяжна замірів,

бездня незмірна падінь, нелюдські муки, розкоші раювання, мережки мрій, жорстока дійсність, біль розчарування!

І всі ці скарби на ваше чекають натхнення! Чекають вашого пера, різця, палітри! Яко сюжети для роману, драми, опери, картини, монумента, храму, лібретта для кіно — для кожного роду творчості мистецької!

Майстри світової слави шукають сюжетів і черпають своє натхнення з цього джерела! Одного нашого Гетьмана Мазепу ослівує щось до півсотні поетів, виводячи його в драмах, поемах, зображаючи на полотнах, в тому числі Шкот Байрон, Москаль Пушкін, Поляк Словацький!

Колос справи воєнної, Наполеон I, говорить: „Справжня війна відбувається в мирний час“, тобто людство використовує перепочинок, що на час замирення припадає, на підготовку до нової війни.

Той же Наполеон I говорить, що „успіх на війні на три чверті залежить від сил моральних і тільки на одну чверть від сили матеріальних“, що „військових сил не досить, щоб захистити Батьківщину. Коли країну боронить народ, то перемогти її не можна“.

Той час короткий перепочинку перед війною, що на нас чекає, перед війною за нашу державність, в якій мусимо перемогти, ми повинні використати якраз на збільшення тих сил моральних, що складають три чверті успіху воєнного. За цей час мусимо виховати озброєний народ, що однодушно піде на заклик Батьківщини, на найбільший подвиг воєнний!

Художники, артисти, майярі!

Inter arma silent Musae — не упустіть часу! В час перепочинку використайте скарби минувшини і через твори свої на теми нашої військовості, через переклади відповідні з мов чужинецьких, спричинітесь до збудження, зросту цих сил, настрої вояовничі свого покоління піднесіть до апогею. В творах своїх пред-

ставте увесь блиск, усю красу подвигу воєнного, щоб і своє покоління до нових подвигів пірвати!

Творіть легенду ще славнішого, аніж минувшина, майбутнього! — Легенду слави й перемоги!

Щоб привид слави привів до перемоги!

Меценати і видавці! Поширюючи твори учених, письменників, поетів, малярів, музик і перекладчиків через друк книжок і нот, через репродукцію образів, ви поширюєте ідею матеріально і збільшуєте матеріальні засоби краю!

Громадянство українське! Твоя сила в єднанні. Завдання ж твое — всі помисли і всі чини перетворити в єдиний помисел і чин, підпорядковані єдиній Цілі!

Мусиш дати змогу моральну і засоби матеріальні, при яких тільки й зможуть працювати наші учені, мистці, наша школа.

Не платонично, а чинно.

Учений, письменник, музика, художник творять не для того, щоби твори їхні нерозрізаними лежали на полицях книгарень, тратили колір і блекли на виставових вікнах. Аktor, співак надарено виступатимуть перед порожньою залею! Видавець, не розпрадавши першої книжки, не спроможеться видати другої.

Батьки, Матері, Вихователі, Учителі!

Ви, що творите в своїх дітях і вихованцях людину з усіма її властивостями й прикметами — добрими й лихими, не забувайте, що кожна дитина, хлопець чи дівчина, не ваші тільки діти, а в першу чергу — діти своєї Нації, майбутні оборонці Батьківщини, її майбутня мілітарна Сила! Це та армія озброєного народу, що „є виразницею і носителькою духу народного, яка веде народ до слави й завойовництва“ (Наполеон I).

В дітях своїх виховуйте вояків-громадян, міцних тілом і здорових духом, свідомих обов'язку перед нацією.

Перша зброя непереможна й незрадлива, яку

МОРАЛЬНІ ПІДСТАВИ.

дасте дітям вашим—озбройте сердя їхні полумям любови до краю рідного й засталіть їхні груди вогнем ненависті святої до ворогів його.

Кожен батько Українець, що відчуває в сердці своєму любов-муку Гамількарову, мусить відібрати від свого сина клятву Ганібалову!

Серпень-вересень р. 1924.

Каліш-Станиця.

